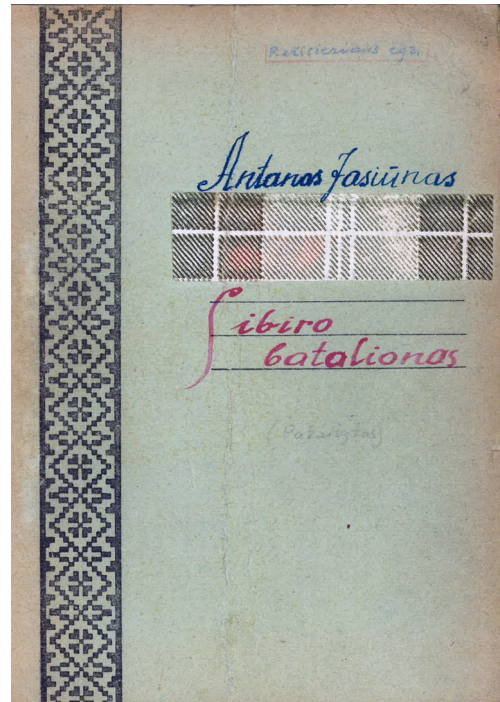

Uždrausta pjesė

Poeto ir dramaturgo
Antano Jasiūno atminimui

Akad. Vytautas MARTINKUS

Rokiškėno Antano Jasiūno¹ pjesė „Sibiro batalionas“ 1961 m. buvo repetuojama Šiaulių dramos teatre, bet jos autorius, kaip ir režisierius Vladas Limantas², kaip ir spektaklyje vaidinę aktoriai (Izabelė Čepkevičiūtė-Juodgalvienė, Regina Paliukaitytė, Stasys Paska, Edvardas Rupšys ir kt.), premjeros nešventė. Nepakviesti į ją liko ir žiūrovai. O visai netrukus, kitų metų vasarį, LSSR KGB pirmininkas pulkininkas Alfonsas Randakevičius pranešė Lietuvos komunistų partijos sekretoriui Antanui Sniečkui: „Kauniškis literatas nacionalistas Antanas Jasiūnas, parašęs ideologiškai kenksmingą pjesę „Sibiro batalionas“ apie lietuvišką karinį vienetą, egzistavusį pilietinio karo metu, bandė per Šiaulių dramos teatro režisierių Vladą Limantą prastumti tą pjesę į sceną. Net nereikia abejoti, kad to padaryti nepavyko.“³

Pulkininko pranešimas apie „nacionalistus“ – dramaturgą ir režisierių – tegu lieka be komentarų. Anais laikais sovietinė valdžia teatrą itin griežtai prižiūrėjo. Statomų spektaklių

¹ Antanas Jasiūnas (Jasinevičius), gimė 1910 06 21 Diliškiuose Rokiškio rajone, mirė 1971 02 06 Vilniuje. Poetas, dramaturgas, kritikas, vertėjas, pedagogas. Baigė Rokiškio gimnaziją. Mokėsi Kauno mokytojų seminarijoje. 1930–1936 m. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete studijavo literatūrą. Lankė B. Sruogos vadovaujamą Teatro seminarą, mokėsi vaidybos mokykloje. Bendradarbiavo spaudoje. Po Antrojo pasaulinio karo dirbo redaktoriumi pedagoginės literatūros leidykloje, neetatiniu laikraščių korespondentu, mokytoju.

Pirmieji eilėraščiai pasirodė spaudoje 1927 m. Išleido 3 poezijos rinkinius: „Liepsnų malda“ (1931), „Gundymai“ (1932) ir „Apleistos žemės lyrika“ (1938). Parašė dvi pjeses – „Smūtkelio šalis“ (1934) ir „Sibiro batalionas“ (1961), dainų tekstų, libretą A. Račiūno operai „Gintaro krantas“ (1941).

² Vladas Limantas (1920–2011) – 1960–1963 m. Šiaulių dramos teatro vyr. režisierius.

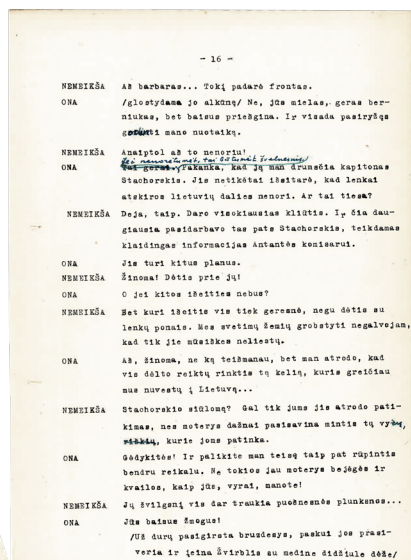
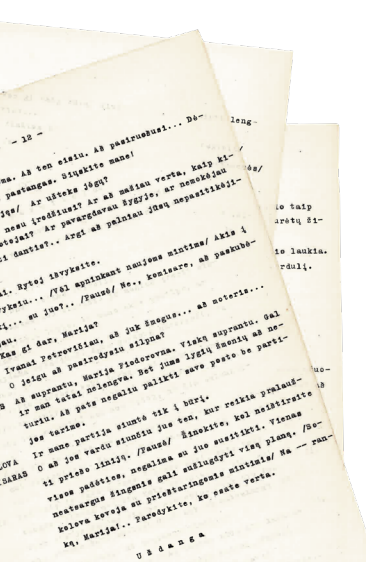
³ Lietuvos ypatingasis archyvas, F. K-41, ap. 1, b. 627.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

1

cenzurą vykdė partijos „instruktoriai“ ir „sekretoriai“, „meno tarybos“, KGB „įgaliotiniai“, „tituluoti“ teatro kritikai. Cenzūra išties buvo daugiaveidė, bet jos tikslas – vienas. Ginti „proletariato“ tiesą. Pasak Jasiūno pjesės veikėjos, bolševikų agitatorės Marijos Sokolovos, „[t]iesa visada nugali. O mes [bolševikai] kovojam už didžią, visai žmonijai brangią tiesą.“ Su tokia tiesa teatre, atrodo, neturėtų kilti jokių problemų. Betgi kilo! Ar uždraustoji Jasiūno pjesė pasakojo kitokią tiesą? Ko gero. Bent jau cenzorių akimis. Gal jos ir nemelavo? Tad, pagal „Sibiro bataliono“ tekstą, už kokią tiesą – ar už ką – Rusijos „pilietinio karo metu“ iš tikrųjų kovojo tas pulkininko paminėtas „karinis vienetas“ – Sibiro lietuvių batalionas? Kokios egzistencinės dramos vėrėsi / galėjo vertis per uždraustos pjesės personažus?

Manau, šiandien ne vienam mūsų būtų įdomu išgirsti ano „neįvykusio“ spektaklio gimimo ir jo agonijos liudytojų balsus. Neiškraipytus įtaringos saugumiečių ir kitų cenzorių sąmonės, o maksimaliai objektyvius, autentiškus, nuoširdžius. Deja, laikai tolimi, valdžios uždrausto rodyti spektaklio „teismo“ liudytojai irgi nutolę. Amžiams nutilę ir pjesės autorius, ir režisierius, ir aktoriai... Kurį laiką man beklausinėjant teatro istorikus atrodė, kad neliko ir pjesės pėdsakų. Nebent privačiuose ir giliuose valstybiniuose archyvuose, iki šiol nepravertose literatūros ir teatro istorijos bylose. Betgi – štai! Neprireikė ir išskirtinių archyvų. Panaršiusi Šiaulių dramos teatre, jo archyvarė Margarita Andrončenko aptiko voką, o jame – mašinraštį, ant kurio pažymėta, kad tai „režisieriaus egz.“ Ačiū, Margarita!⁴

103 nuo laiko pageltę lapai su pjesės autoriaus plunksna taisinētu tekstu. Taisymai dvejopi: vieni patikslina personažų dialogus, scenovaizdžių detales, taiso kalbą ir stilių, patobulina meninį kūrinio audinį; kiti – „ideologiniai“, skirti gelbėti pjesę nuo išgirstų ir tik numanomų priekaištų (tad gal ir autocenzūros padiktuoti), paryškinantys „teisingą“ kovą už „proletariato revoliuciją“. Pirmųjų kur kas daugiau, antrųjų – vos keletas, be to (įdėmiau įsiskaičius), jie tik „privalomi“ arba „formalūs“, gana nevienareikšmiai – su perkeltinėmis reikšmėmis, kartais ironiški, paradoksalūs.

Tikrai buvau sujaudintas aną vėlyvo vakaro valandą, kai Margarita atsiuntė mašinraščio kopiją ir kai perskaičiau pjesę. Vėl patikėjau, kad rankraščiai „nedega“. Kad įdomių (aišku, savaip, pirmiausia, literatūros tyrėjams) kūrinijų gimsta ir per sunkmetį, kai istorikams sapnuojasi vien „socialistinio realizmo“ tvirtovė ir tikros literatūros griuvėsiai. Džiaugiausi, kad pjesė rašyta su dramaturgijos abėcėlės išmanymu, nutuokiant, kad integrali gyvenimo ir vaidybos vienovė pasiekama tik teatre, ir parašyta paskutiniais XX a. 6-ojo deš. metais, kai sovietinėje lietuvių dramoje tebeviešpatavo „sorealizmas“, dar puikavosi pilka buitis ir „aukšta“ marksistinė ideologija. Kita vertus, politinis (Chruščiovo leistas) atšilimas literatūros politikoje jau buvo prasidėjęs, netgi (okupuotoms ir žudomoms tautoms – egzistencinis!) nacionalinis klausimas „būti ar nebūti“ jau viešai buvo nuskambėjęs Juozo Grušo dramoje „Herkus Mantas“, pastatytoje Kauno dramos teatre (1957).

„Sibiro batalione“ nerasime šitai istorinei Grušo tragedijai būdingo „neatmezgamo

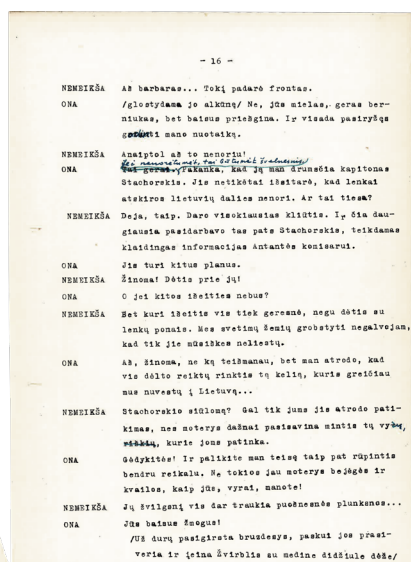
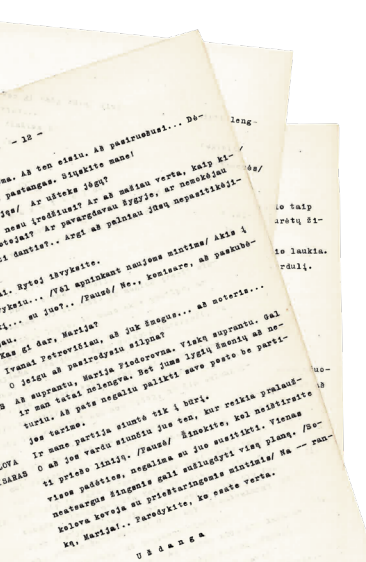
draminio mazgo“ (J. Lankutis), kaip ir scenų monumentalumo, itin įspūdingo veikėjų charakterių konflikto. Kitokia istorinė medžiaga. Sibire – bolševikų maištas lietuvių kariniame dalinyje, lokali, bet radikali tautinių ir pasaulinių vertybių inversija. Vietoj

⁴ Rengiant šį straipsnį paaikšėjo, kad autorinį rankraštį yra išsaugojusi Sigitą Baltaduonė-Jacinevičienė, A. Jasiūno marti.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

galingo romantinio prūsų sukilimo – saujelės Lenino sekėjų intrigos ir išdavystės. Aišku, kruvinos. Abiem atvejais istorijos nulemtos. Tad kūrinis kažkiek gretinti tinka – abiejuose juk pasakojama iš istorinės perspektyvos. Abiejuose dramaturginės spyruoklės „įveržtos“ ankstesnėse personažų ir pasaulio jėgų grumtynėse. Jos nevienodai aktyvuotos istorijos ir dramaturgų. Dėl to ir scenos Jasiūno pjesėje nėra itin glaustos, likę nebūtinų replikų. Dėl to paties skirtumo dramatinis pasakojimas „Sibiro batalione“ kiek išstętas, ir skaitytojui (žiūrovui atrodytų gal kitaip) pakyri neskubrus veiksmas. Charakterių realistiškumas „Sibiro batalione“ labiau psichologinis, negu priežastinis. Idėjų konfliktas gana stiprus, bet paslėptas, autoriui labiau rūpi jausmas, emociniai personažų santykiai. O jie – margi, net pagirtinai kontrastingi. Atrodo, Jasiūno nemėginta ieškoti / kurti stiprių sąsajų su istorinėmis asmenybėmis – numanomais veikėjų prototipais. Tačiau pjesės „Sibiro batalionas“ pamatai – dokumentiniai⁵ – tikroviški, ir apie juos buvo žinoma tarpukario Lietuvoje: likę gyvi ir sugrįžę į Lietuvą, bataliono karininkai ir kareiviai papasakojo apie Sibire įvykusią tragediją. Apie ją skelbta straipsnių spaudoje.

Tiesa, šiandien retas ją prisimena ar išvis ką yra girdėjęs. Tad būsimiems pjesės skaitytojams įvardysiu pagrindinius faktus, nors žinoti juos, vertinant Jasiūno kūrinį, visiškai nebūtina.

Bataliono istorija prasidėjo 1918 m. Sibire, kur vyko mobilizacija – jauni vyrai buvo šaukiami tarnauti Raudonojoje ar Baltųjų armijoje. Katrą rinktis? Kad būtų paprasčiau ir prasmingiau, Čeliabinsko lietuvių komitetas nutarė steigti lietuvių karinį dalinį. Dėl paramos susitarta su Antantės kariuomenės lenkų karinių dalinių atstovais. Siekta įkurti lietuvių batalioną prie baltagvardiečių 5-osios lenkų šaulių divizijos. Puoselėta viltis, kad vėliau galbūt jis veiks kaip atskiras. Batalionui vadovavo kapitonas Petras Linkevičius. Be jo, batalione tarnavo dar 15 karininkų. Vos po metų, 1919-ųjų lapkritį, karines lietuvių pajėgas sudarė 460 karininkų ir karių. Formuojant dalinį daryta skubrių sprendimų: priimta arti šimto „bolševikinių“ kareivių, per mūšius patekusių į čekoslovakų dalinio nelaisvę. Antantės kariuomenei traukiantis Vladivostoko link, fronte klostėsi itin sunki padėtis, aktyvėjo „raudonieji partizanai“, tad imta svarstyti planus, kaip lietuviams organizuotai sugrįžti į Lietuvą. Be to, įsižiebė nesutarimai tarp lenkų divizijos ir lietuvių bataliono vadovybės. 1919 m. rudenį juos paaštrino žinia apie Lietuvos ir Lenkijos konfliktą dėl Vilniaus.

Tokiomis sąlygomis bolševikai sumanė (ir jiems pasisekė) batalione sukelti maištą. Jį rėmė minėta bolševikų šimtinė, padėjo raudonieji partizanai, o vadovavo „savieji“ – seržantas Biveinis ir puskarininkis raštininkas Steponaitis. Vagonas su vadovybe buvo maištininkų apsuptas, žuvo leitenantas Petras Černeckis, visi kapitonui Linkevičiui ištikimi kariai nuginkluoti. Suimti ir be jokio teismo Čeremuškino kaimo kapinėse kardais užkapoti 5 karininkai ir 3 kariai. Vėliau šis batalionas buvo įtrauktas į Raudonosios armijos 312-ąjį

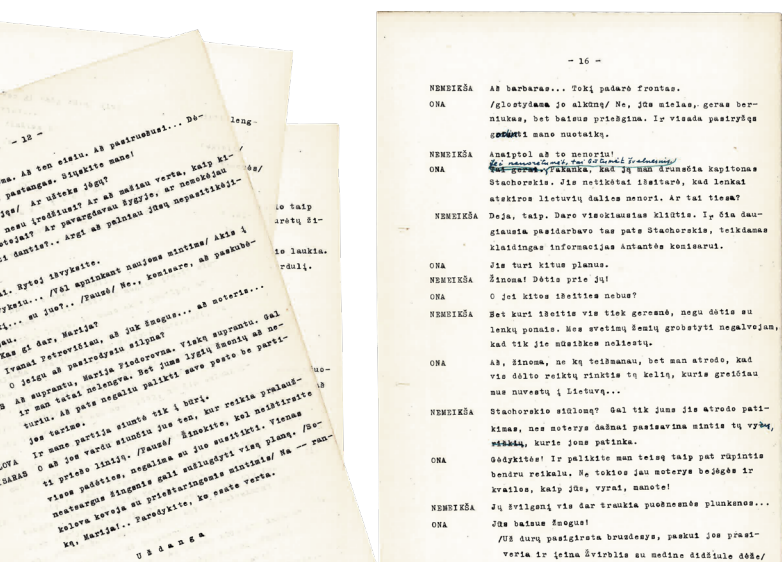
⁵ Žr.: P. Linkevičius, „Lietuviai Sibire“, Karo archyvas, 1925, t. 1; Gediminas Adomaitis, Vytauto Didžiojo Sibiro lietuvių batalionas: kelias į tėvynę, paženklintas aukomis, „XXI amžius“, 2015 m. gruodžio 11 d., Nr. 46. Intern. prieiga: https://www.xxiamzius.lt/numeriai/2015/12/11/istving_01.html; Jan Paweł Wiśniewski, Lietuvos kariniai daliniai Sibire 1918–1920 metais (politiniai ir kariniai klausimai). „Lietuvių kariniai daliniai Rusijoje“. Intern. prieiga: <https://doi.org/10.47459/ka.2015.30.2>

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

3

pėstininkų pulką. Į Lietuvą iš jo sugrįžo tik demobilizuotieji arba pabėgusieji. 1934 m. gruodžio 9 d., minint 15-ąsias bataliono tragedijos metines, buvo padėtas vainikas ant Nežinomojo kareivio kapo Karo muziejaus sodelyje, Vytauto Didžiojo bažnyčioje Kaune prikalta lenta su žuvusiųjų vardais, aukotos šv. Mišios.

Be abejonės, pjesės autorius šitą istoriją žinojo. Ar itin detaliai, sunku pasakyti. Tačiau jos esmė „pagauta“: iš istorinės medžiagos perimti svarbiausi dramatinio pasakojimo momentai – bataliono steigimosi lokalinės – geografinės ir politinės istorinės – aplinkybės, tautinių laisvės aspiracijų ir bolševikų karo už „pasaulinę revoliuciją“ konfliktas. Tipiškos bolševikų kovos priemonės – paradoksali klasta (tariama Sokolovos meilė) ir kruvina prievarta, – jomis ir siekiama „proletariato pergalės“. Paradoksalu, tačiau tiesa, kuri išnarpiojama ir atsiveria per „Sibiro batalioną“, palengva tampa vieninga, tiktai čia ji yra ne pasaulinės revoliucijos, apie kurią svajėjo ir dėl kurios kraują liejo bolševikai, tiesa, o tautos pastangų atgimti (prisikelti / stiprėti) tiesa. Nesutaikomos XX a. pr. jėgos! Po Sibiro platybes išblaškyti, pilietinės Rusijos sumaištis nuo Tėvynės atskirti lietuviai gali susiburti, išsikelti sau tikslą grįžti į Nepriklausomą Lietuvą. Ne daugiau. Tragišką konfliktą mažoje Čerepanovo geležinkelio stotyje, kaip ir visoje didelėje Rusijoje, lemia ne nuo pačių dramatos veikėjų priklausančios peripetijos. Ir bataliono vadas (pagal dramaturgo interpretaciją) negali nežūti, nes jo dalinys – apgautas, išduotas, išprievartautas. Apie laisvę, meilę, ištikimybę, pareigą, tikėjimą ir kitas humanistines vertybes nėra ir kalbos. Tad ir *tiesa*, kurią sovietiniai cenzoriai pamatė, bet nenorėjo, kad kiti matytų, paprasta: bolševikų išprovokuotas ir surengtas maištas kariniame lietuvių dalinyje tampa *force majeure* karių išsvajotame žygyje į Tėvynę, kuri jau nepriklausoma nuo Rusijos.

Taigi Jasiūnas nesiekia tik informuoti apie Sibiro lietuvių batalioną. Kaip ir tik pavaizduoti dar vieną katastrofinę Rusijos valstybės patirtį. Nesiekia parašyti tik klasikinę psichologinę pjesę, atsargiai „įjungia“ ir sąlygiško pasakojimo registrą. Autorius skatina mąstyti apie istorijos / gyvenimo iškeltą žmogiškos tiesos temą, kviečia (režisierių, aktorius ir žiūrovus) į *dinamišką* pasaulio XX a. pr. situacijos pajautą. Premjera 1961 m. neįvyko, bet toks kvietimas nesensta. Anuomečiams cenzoriais jis, savaime aišku, buvo absoliučiai nepriimtinas. „Sibiro bataliono“ teksto taisymai (išbraukti, įrašyti žodžiai, replikos, scenos etc.) niekaip negali pjesės iš esmės pakeisti. Autoriaus plunksnos palikti taisymų pėdsakai rankraštyje nei per daug gadina pjesę, nei gerina. Tad ir pats dramaturgas, kaip autorius, jaučiasi gana laisvas, drąsiai interpretuoja bataliono gyvenimą, savo nuožiūra pasirenka įvykius, per kuriuos išryškėja egzistenciniai konfliktai. Autoriui rūpi vidinis pagrindinių personažų veiksmas, veikėjų veržimasis į tikslą. Gal dėl to pjesę įdomu skaityti: junti ne tik realistiškumą, bet ir jau paminėtą sąlygiškumą, bet jis nekrenta į akis. Ryžtingai atsisakoma istoriją pasakoti tik iš realistinių pozicijų, neva „kaip iš tikrųjų viskas nutiko“. Tarkim, pagrindinį pjesės personažą autorius pervadina susigalvotu vardu – bataliono vadas Linkevičius

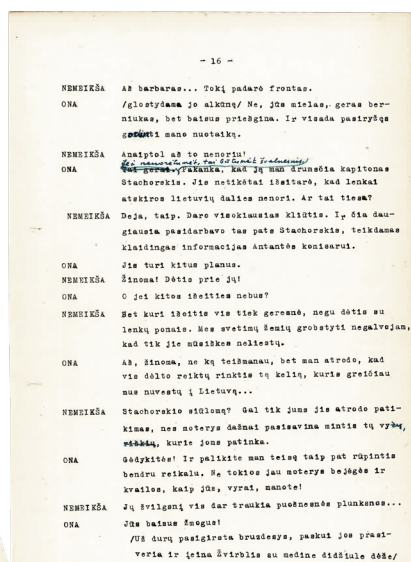
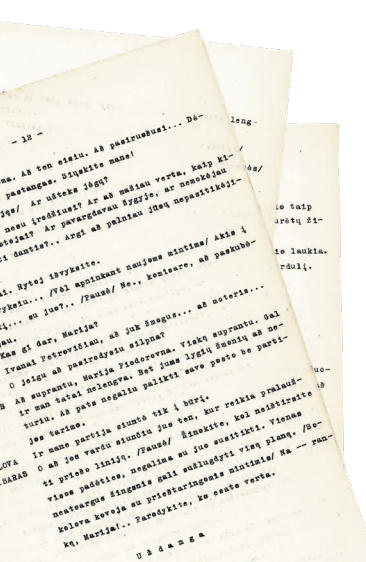
virsta Petru Augūnu. Vardas tas pats, bet pavardė – susimbolinta, ji jau kaip charakteris, sprendžiantis bataliono likimo problemas. Čia pat, Sibire, „atitremtos“ ir Augūno sesuo su motina. Ką jodvi reiškia pjesės veikėjų sąrašė? Nežinome, ar tai istorinis faktas. Ir kas iš jo? Vado šeimos vieta bataliono įvykiuose taip įgauna simbolinę reikšmę, virsta metafora. Bataliono „misija“, jo

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

4

išlikimo prasmė tampa gilesnės, gyvybingesnės, dramatiškesnės. Visose scenose palengva atsiveria gana sąlygiška meninių jvaizdžių, metaforų, simbolių, nutylėjimų grandinė. Joje Petruui Augūnui, kaip dramatinio pasakojimo centrinei figūrai, tenka atstovauti ne tik sau pačiam, ne tik likti susietam su istorine bataliono vado Petro Linkevičiaus asmenybe, bet ir peržengti gyvenimo realybę. Tai – egzistencinis, lemtingas, visuotinio ženklą įgijęs, kapitono paveiklo štrichas.

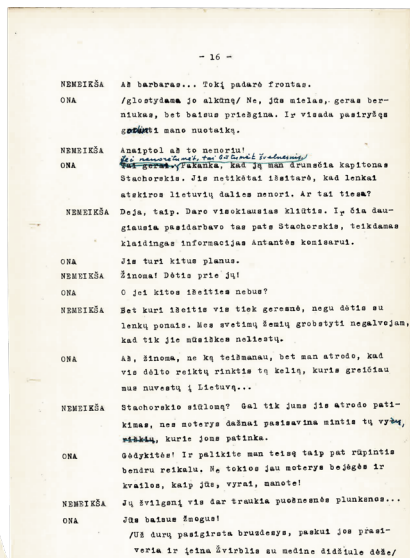
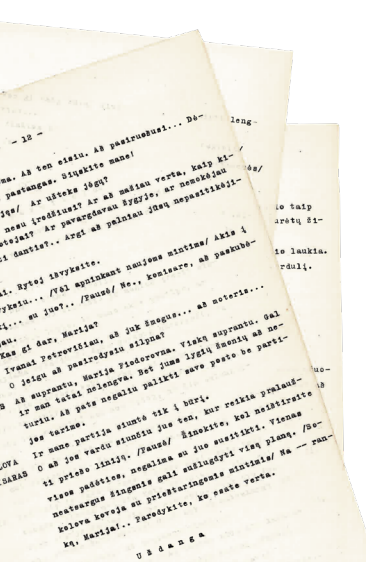
Augūnas pjesėje žūsta nuo kulkos, paleistos į bolševikų Sokolovą vadą ginančio karūžo Abraičio. Kapitonas myli Sokolovą ir išgelbsti, užstodamas savimi. Ar ši epilogo scena yra atsitiktinė? Ne, juk ji simbolizuoja ne vien drąsaus žmogaus skausmingą meilę, bet ir jau aptartą dramatišką bataliono likimą – kūrimąsi, pirmąsias jo kovines užduotis, baltuosius užklupusią karinę sumaištį, bolševikų klastą ir „saviškių“ išdavystę. Bataliono vado, istorinėje realybėje išvengusio mirties, pjesėje laukia žūtis, nes sunaikinamas jo suformuotas dalinys, ir jau tik dramaturgo valia tą žūtį įkūnija kaip mirtį nuo į mylimąją karūžo sąmoningai paleisto ir į kapitoną (atsitiktinai?) pataikiusio šūvio. Tragedijos logika. Ji turėtų kažkam dovanoti gyvenimą. Taip ir nutinka: matome per Augūno mirtį išgyvenusią Sokolovą. Dar viena, beveik priešpaskutinė dramaturgo užuomina žiūrovui. Ir cenzorių ji neapgauna.

Sunku pasakyti, ar dokumentinių įvykių kūrybą iš tikrųjų būta Marijos Sokolovos prototipo, daugiau bolševizmui negu mylimajam atsidavusios moters. Į šį klausimą galėtų atsakyti tik autorius arba istorikas, ilgiau negu aš, pavaikščiojęs kapitono Petro Linkevičiaus biografijos takais. Tarkim, kad nebuvo, manykim, kad bolševikė Marija – gimusi iš dramaturgo vaizduotės, tik dar vienas bataliono istorijos dramatinio konflikto vaizdinių. Jis – savo vietoje. Jis kuria įtampą. Tai – meilės ir jos „feiko“ konfliktas. Pjesėje bolševikų „sakalė“ – ne tik aukštai ideologijos debesy skraidanti, bet ir klastinga, netgi žiauri, nors kiek ir sentimentali, jauna tamsiaplaukė gražuolė. Jausmų ji turi, bet išsižada – atsisako jų arba aukoja juos dėl idėjos. O štai Marijos viršininkas, bolševikų partizanų vadas, depersonalizuotas. Jis tiesiog „komisaras“. Pasakojant apie bolševikinę revoliuciją Rusijoje, „pilietinį karą“ Sibire, abstrakti šito personažo „perspektyva“ savaip įtaigi. Panašūs, labai sąlygiški, stačiai simboliniai, ir „kareivių tarybos“ personažai, nors jie ir su pavardėmis. Užtat Augūno antagonistas Steponaitis, parengęs maišto planą, surežisavęs ir aktyviai jį vykdeš, vadinamas tikrąja pavarde⁶. Tik Juozo vardas pakeistas į Jurgį. Tapatybė akivaizdi. Dramaturgo simpatijos anaipol ne šio personažo pusėje, tad ir primenant jo tikrąją pavardę, nemalonios tiesos apie jį nebus pasakyta per daug.

Dramos pabaiga tarsi skelbia Komisarą ir jo pavaduotojos Sokolovos, kaip ir visų raudonųjų partizanų, triuškinamą „pergalę“ Čerepanovo geležinkelio stotyje. Be vado likęs lietuvių batalionas, maištui sukurstyti, moraliai paralyžiuoti (Lietuva dingsta iš jų veikimo plano) kariai. Tamsus, sargybos apgultas vagonas, tad skaitytojas / žiūrovas nemato areš-

tuotų karininkų. Dar ne rytdiena, tad netykšta lietuvių kariškių kraujas nuo bolševikų aštrių kardų Čeremuškino kaimo kapinėse. Pagal ideologijos

⁶ Juozas Steponaitis (1887–1945) minimas sovietiniuose žinyuose, juose pažymima jo revoliucinė, o taip pat ir išskirtinė veikla provokuojant lietuvių bataliono „sukilimą“. Po jo suorganizuoto sėkmingo maišto tapo Raudonosios armijos pulko komisarau.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

5

(inversijos) principus „vertybės“ skaitytojo / žiūrovo akyse perkainojamos, pastatomos „nuo galvos ant kojų“: neva prašoma vengti aukų, meldžiama išsaugoti žmogiškumą ir pan. Pranešama, kad „laisvi“ bus tie, kurie pasirinks kelią su Raudonąja armija. Beliks laukti kitų revoliucijos pergalių. Ar tikrai? Paskutinėje scenoje autoriaus įrašytos remarkos ir lietuvių batalioną nugalėjusio Komisarą žodžiai skamba su neslepiama autorine ironija, lyg tos kruvinos bolševikų pergalės parodija. Arba kaip farsas. Štai toji scenos pabaiga:

KOMISARAS (rūpestingai): Jūs nesužeista?

SOKOLOVA (neišgirdusi, ko jos klausia, paleidžia mirusiojo galvą, sakydama): Į širdį, į pačią širdį... (Stodamasi atsiremia į Komisarą ištiestą ranką).

KOMISARAS (jautrus žmogiškam skausmui ir matęs didingą ateitį): Žaizdos užgis, taiga kapus pridengs, o po raudona vėliava susiburs laisvos tautos. Jų sūnūs ir dukros ateis mūsų pėdomis į Sibirą ne kautis, o kurti būsimų kartų laimę. (Uždanga).

Paskutinį žodį dramos likime taria, aišku, ne autorius, ne kūrinių pristatęs jo skaitytojas, net ne režisierius. Ką bekalbėti apie galimus cenzorius. Tą likimą lemia ir įvardija spektaklio žiūrovas. Gaila, kad „Sibiro batalionas“ neišvydo rampos šviesos: dramaturgijai būtinas aktorių ir žiūrovų dialogas. Autoriaus ir režisieriaus dialogas. Daug dialogų. Tad teatre „Sibiro batalionui“ uždanga dar nenusileido.

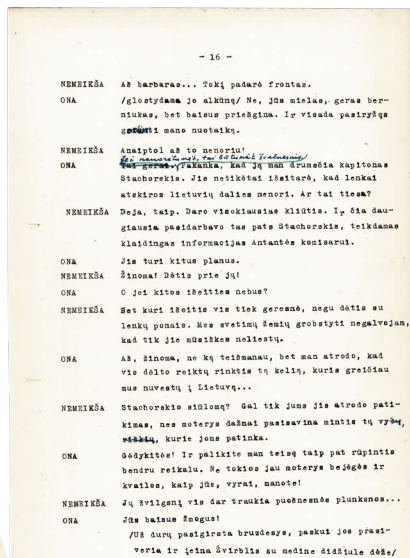
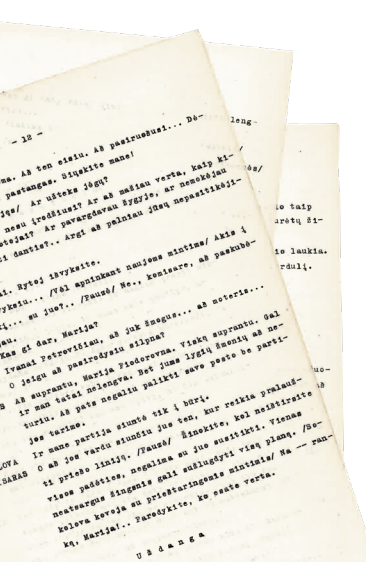
Baigdamas šį įžangos žodį, turiu prisipažinti, kad „Sibiro bataliono“ autorių pažinau prieš 60 metų, kai buvau neapsiplunksnavęs literatas. Tiesa, apie aptariamą pjesės buvimą / likimą nebuvau girdėjęs, pats autorius apie ją neprasitarė. (Spauda apie juodą cenzorių darbą neparašė.) XX a. 7-ojo deš. vidury Antanas Jasiūnas „kuravo“ Kauno politechnikos instituto literatų sambūrį, o aš buvau vienas tų „sambūričių“. Mūsų literatūrinis guru buvo man dėmesingas. Ačiū jam. Nesigyrė, ką parašęs, ką berašęs. Visad atrodė tykus, kiek drovus. Vieno kito anuometinio „tarybinio“ laikraščio bendradarbis, kruopštus aukštosios mokyklos technikos mokslo darbų redaktorius, atsargus, sakyčiau, ir subtilus mūsų, jaunųjų literatų, darbų kritikas. Jau sunkiai sirgo džiova. Tuomet net neįsivaizdavau, kad ne vien sunki liga, bet ir ne itin sėkmingai susiklosčiusi jo, pirmosios XX a. pusės literato, karjera, kaip ir sovietinių saugumiečių kirčiai „nacionalistui“, paliko veide melancholijos žymes. Negebėjau jų perprasti.

Nežinau, ar tai toks dėsnis, bet manau, kad literatūriniai autoriaus gabumai ir jo kūrybos vieša sėkmė, netgi populiarumas, nėra vienareikšmiškai proporcingi. Literatūros istorija – plati, vietos joje daug, bet įrašai joje daromi ne vien tik stambiu šriftu. Rokiškėno Antano Jasiūno vardas toje istorijoje beveik neminimas, įrašytas tik jos paraštėse, sakyčiau, kaip jos epitektas.

Rašydamas šį įvado žurnalinei pjesės publikacijai⁷ žodį, iš naujo perskaičiau visus tris

Antano Jasiūno poezijos rinkinius. Pirmieji (išleisti 1931 m. ir 1932 m.) – labai jauno, vos dvidešimties sulaukusio, poeto. Trečiasis išspausdintas 1938 metais. Akivaizdžiai brandesnis. Visi trys – jaunatviški ir ambicingi, gana įdomūs ir saviti. Poetas ieškojo

⁷ Pjesės „Sibiro batalionas“ publikaciją rengia Rokiškio krašto kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė

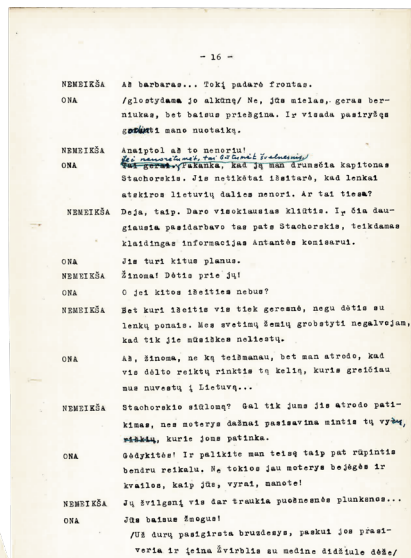
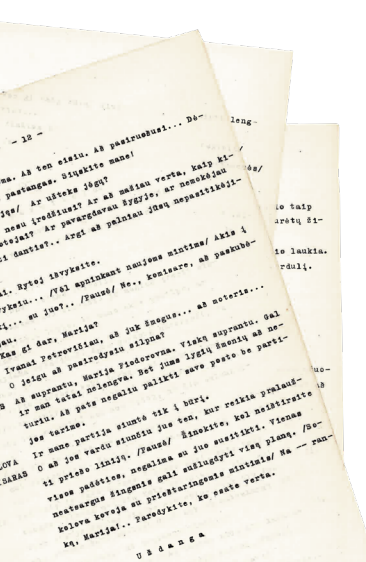
sau vietos tarp bendraamžių (ar kiek vyresnių) lyrikų – Bernardo Brazdžionio, „besikalbančio su Dievu“, ir didžiųjų neoromantikų – Salomėjos Nėries, Jono Aiščio, Antano Miškinio ir pan. Ne man spręsti, ką surado ar / kodėl nesurado. Kodėl netapo daugiau žinomu ir pagirtu. Atrodo, dėl savo kuklios vietos šalia talentingųjų mūsų literatūros klasikų rašytojas nebuvo užsigavęs, liko ant nieko neužsirūstinęs. Tiesiog jo kartai teko daug likimo išbandymų. Reikėjo išgyventi. Ir po Antrojo pasaulinio karo jis rašė recenzijas, vertė, mokytojavo, redagavo. Atrodo, bandė rašyti ir eiles⁸, tik rinkinio neišleido. Po cenzorių atakos prieš „Sibiro batalioną“ tiek pjesės autorius, tiek jos režisierius baltų pyragų nevalgė. Iš Kauno persikėlė gyventi į Vilnių. Kur daugiau literatų, bet jų, ypač tų, kurie nepriviligijuoti, ne Rašytojų sąjungos nariai, gyvenimas toks pat skurdus. Riekę kitą rupios duonos dramaturgo žmona užsitarnaudavo bibliotekoje. Per savo seserį, anuomet įtakingą visuomenės veikėją Michaliną Navikaitę-Meškauskienę, galbūt iš valdžios ji išprašė savo vyrui indulgencijų. Leista išbūti, išgyventi. Bet apie tai buvo nutylima, ir šiandien galima tik spėlioti. Liga irgi buvo tik iš dalies „gailastinga“ – palaukė 10 metų. Dar po poros dešimtmečių mirtis pašaukė ne tik jo žmoną, bet, deja, ir abu sūnus, jaunus ir talentingus, nelyginamai drąsesnius nei tėvas, menininkus. Tikėtina, kad poeto ir dramaturgo giminės archyve tebeguli jo nespausdintų kūrinių rankraščiai. Tegu galbūt ir su anuomet privalomo „sorealizmo“ pėdsakais. O juk rankraščiai tikrai nedega, tad palaukime. Šiandien rašytojas neturėtų būti menamas vien kaip publikacijos antologijoje „Grūto parko lyrika“ autorius. Norėčiau priminti bent porą eilučių iš ankstyvosios Antano Jasiūno lyrikos:

*Mes nieko neprašysim ir nieko neištarsim
Pakrantėj laiko jūros, kur nėra luoto mums⁹.*

Tie žodžiai man atrodo likimiški. Ne tik stojiški ir išmintingi, bet ir nuoširdūs, tikri. Metaforiški. Juos, manyčiau, noriai pakartotų ir „Sibiro bataliono“ vadas, ištikimas nepriklausomos Lietuvos idėjai, istorijos įveltas į bolševikinę Sibiro sumaištį, kapitonas Petras Augūnas, cenzūros uždraustos Antano Jasiūno dramos neabejotinas protagonistas.

⁸ Apie tai yra prasaratęs jo sūnus Leonidas Jacinevičius (1944–1995), prieš savo mirtį su manimi svarstęs tėvo kūrinių rinkinio idėją.

⁹ Antanas Jasiūnas, eil. „Širdis ir aš“, „Apleistos žemės lyrika“, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 60.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Uždrausta
pjesė